

Isten a kőfejtőben

Háy János: *A Gézagyerek*

„Miért élsz?” – szegezte a mellemnek a kérdést évekkel ezelőtt egy újságíró. Hirtelen levegőt is alig kaptam. Álmomban se gondoltam volna, hogy egyszer csak jön majd valaki, akit ráadásul alig ismerek, nyilatkozatot kér tőlem, és így kezdi: „miért élsz?” Hebegtem-habogtam, felhoztam valami suta példát egy filmből, kínosan igyekeztem terelni a témát. Pedig a kérdés világos volt: miért kelek fel nap mint nap és csinálom ezt az egészet végkimerülésig, hogy aztán másnap kezdődjön minden előlről. Mi végre?

Válaszomat hallgatva az újságíró előbb csak értetlenül nézett, majd észbe kapván nevetve közölte: „valószínűleg félreértettél, én azt kérdeztem, hogy miért *írsz?*”

Nem mintha a „miért *írsz?*” kérdésre könnyebb volna *valódi* választ adni, mint a „miért élsz”-re, de arra legalább már megtanultam társadalmilag elfogadható, nem túlságosan fölkavaró, vicces, felszínes – tehát *hamis* – válaszokkal előrukkolni, ha úgy adódik.

Ez az élmény elevenedett föl bennem a szabadkai Népszínház *A Gézagyerek* című előadásának megtekintése után. *A Gézagyerek* hősei falusi emberek, akik élnek mindennapi életüket. Akinek van munkája, az dolgozik, robotol a közeli kőfejtőben, akinek pedig nincs, az otthon vagy a kocsmában ül naphosszat. Ezt az idillt töri meg az autisztikus fiatalember angazsálása a kőfejtőben. Gézagyereknek egyetlen feladata van: hogy üljön a köveket szállító futószalag fölötti „trónuson”, mint egy király, mint egy isten, nézze, hogy „rendesen mennek-e a kövek”, és megnyomja a szalagot leállító piros gombot, ha valami gyanúsát észlel.

A dolog eszményi megoldásnak tűnik: a tulajdonos örülhet, hogy van, aki jelképes fizetésért ügyel a biztonságra, ezáltal teljesítik a munkabiztonsági előírásokat, Rózsika nénit, Gézagyerek édesanyját meglelégedéssel töltheti el annak tudata, hogy „hibás” gyermekének is hasznát tudják venni

valahol, de maga Gézagyerek is boldog lehet, hogy immáron ő is rendes emberré vált, aki fontos tagja a társadalomnak.

Csakhogy az élet túlságosan jól működik a maga monotonitásában. Legalábbis nem annyira rosszul, hogy isteni beavatkozásra lenne szükség. Gézagyerek pedig ott ül égi trónján, és egyre fölöslegesebbnek érzi magát. „De nem történik semmi, mama, nem történik semmi, nem kell megállítani a szalagot, nekem soha nem kell megállítani, már fél éve vagyok a fejtőben és nem kell megállítanom a szalagot. [...] Én azt hittem, hogy meg kell állítanom a szalagot. Én azt hittem, hogy történik valami és én fogom a gombot és megnyomom a pirosat, amit meg kell nyomni azt megnyomom, a pirosat. A szalag meg pont amikor nyomom [...], akkor pont megáll...”

A merev valóságpercepcióval rendelkező autista Gézagyerek tudja, hogy reggelente akkor kell fölkelni, amikor csörög a vekker, hogy a kutyák azért ugatnak és vonyítanak, mert ez a dolguk, hogy uzsonnára vajás-párizsis szendvicset kell ennie, Lajos bácsinak pedig kenyeret meg tokaszalonnát, hogy munka végeztével a rendes férfiembernek a kocsmába vezet az útja – mert mindez így van jól, így kell lennie. Tudja, elfogadja ezt, sőt, ezek azok a biztos pontok az életében, amelyekbe kapaszkodni tud, ezek azok a rituálék, amelyek biztosítják a külvilággal való folyamatos kapcsolatot számára.

Am az életének legmeghatározóbb kérdésére, hogy mi is az ő szerepe a társadalomban, már nem tudja elfogadni a fölkinált választ. Pontosabban csak ideig-óráig (fél évig) képes elringatni magát abban a tudatban, hogy az éppen úgy jó, hogy soha nem történik semmi, hogy a kőfejtő (a világ) éppen akkor működik jól, ha neki nem akad munkája, ha nincs szükség a piros gomb megnyomására (isteni beavatkozásra). Neki nincsen társadalmilag elfogadható, nem túlságosan fölkaró, vicces, felszínes – tehát *hamis* – válasza arra, hogy mi végre ül ő odafönn a szalag fölött és szorongatja a piros gombos kapcsolót, ha egyszer soha sincs szükség arra, hogy használja is azt. Képtelen elfogadni a *potenciális* deus ex machina-szerepet.

A darab rendezője, Bérczes László egy rendkívül jó, feszesen építkező drámát vitt színre a Népszínház magyar társulatával. Egy olyan szöveggel kellett megbirkóznia, amely lineáris vonalvezetésű ugyan, de szinte minden jelenete más-más helyszínen játszódik. Nyilván magától adódott az ötlet, hogy erre a legalkalmasabb a körszínpad, egy olyan aréna, amelynek egyes jelenetei akár az apró színpadot körülvevő nézőtérben is játszódhatnak. Ritkán látni olyan előadást, amelynek a színpadképét ennyire átjárná a darab filozófiája. A nézők egyúttal statiszták is, akik előtt, mellett, mögött zajlik a falu élete. A falusi mikrokozmoszt, az itt élők beszűkült

világát a mindössze néhány négyzetméteres, sakktáblaszerű, középpontba állított padlózat jelképezi. Ez a világ közepe, a falu és az autista fiú világának is a centruma. Innen indul el (otthonról) Gézagyerek, hogy aztán ugyanide érkezzen meg (a kőfejtőbe) – nap mint nap. E körül a „sakktábla” körül forog körbe-körbe egész nap az „égi lajtorjára” erősített „trónusán” (kiszuperált buszülésen) ülve a megistenült Gézagyerek, hogy csak nézze, nézze a köveket szállító, körbe futó szalag monoton zakatolását, és – ne avatkozzon be! Az előadás legfőbb erényét mindenképpen a rendező és Sárkány Sándor díszlettervező összezsírozott munkájának eredménye jelenti: az ötletes, funkcionális és transzcendens töltettel bíró színpadkép.

Habár a színészi összjátékban voltak elcsúszások, megkésett vagy éppen túlságosan korai reakciók – persze ezek lehettek az általam kifogott konkrét előadás hibái –, nagy egyéni alakításokat is láthattunk. A Gézagyereket játszó Pálfi Ervin szerencsére nem esett abba a hibába, hogy túljátssza, „túlgesztikulálja” a figuráját: mozdulatai visszafogottak, hitelesek, ugyanakkor egy pillanatra sem esik ki a szerepéből. A tekintete, a gesztusai mindvégig az autista Gézagyerekéi maradnak, nem Pálfi Ervinéi, de nem is Dustin Hoffmanéi, Tom Hankséi vagy Sean Pennéi – és ez nagy dolog! Ugyancsak kivételesen jó alakítást láthattunk Vicei Natáliától, aki a fiáért aggódó, halk szavú anyát formázza meg. Sikerült eljátszania a kifelé derűt sugárzó asszonyt, aki egyre kevésbé képes már megküzdeni mélységes szomorúságával és magányával. Ki kell még emelni Csernik Árpád és Mess Attila melóspárosát. Az előbbi Banda Lajos szerepében elsőre kissé meglepett. Olyan „se hús, se hal”-szerűnek éreztem ezt a karaktert. No de az események előrehaladtával mind erősebb lett az a benyomásom, hogy éppen egy ilyen „szürke felütésre” volt szükség ahhoz, hogy a későbbiekben fel lehessen fejteni Banda Lajos egyszerűségében is összetett, érzelmi kitörésektől sem mentes, színes egyéniségét. Messt pedig egyszerűen jó volt viszontlátni a vajdasági színpadon az együgyű, rögeszmés, aggodalmaskodó Herda Pityu szerepében.

Megkockáztatom, hogy *A Gézagyerek* – amely a Háy János istendramaként aposztrofált darabjának szövegét szinte változtatás nélkül, híven végigkövető – az idei évad eddigi legjobb vajdasági magyar előadása (mondjuk a *Terápia* mellett, de hát az valami egészen más tészta). Egyúttal feledtetni a Népszínház előző évadának egy-két gyengébb pillanatát.